

tiepatroon van uiteenlopende bevolkingsgroepen en tot differentiële volumeontwikkelingen per goed. Bij het ontbreken van gegevens over eerste levensbehoeften lijkt Jansen's conclusie voorbarig.

Tenslotte moet nog worden opgemerkt dat aan de landbouwkundige veranderingen waarop de produktiegroei gebaseerd was, geen aandacht is besteed.

Deze punten van kritiek laten mijn waardering voor het boek onverlet. Het levert een nieuw bewijs voor het bestaan en de fundamentele invloed van de seculaire trend in het historisch gebeuren. Binnen het kader van een beschouwing op zeer lange termijn kan het boek dan ook gelden als onmisbaar voor ieder die zich er meer dan oppervlakkig mee bezig houdt, en voor iedere geïnteresseerde in agrarische ontwikkelingen in pre-industriële samenlevingen.

R. W. J. M. Bos

A. Verhulst en C. Vandenbroeke, ed., *Landbouwproductiviteit in Vlaanderen en Brabant 14de-18de eeuw* (Studia Historica Gandensia 223; Gent: RU, 1979, xx + 414 blz.).

De landbouwproductie en -productiviteit in de Nederlanden staan de laatste jaren in het centrum van het agrarisch-historisch onderzoek. Als resultante van het onderzoek ten behoeve van de Internationale Economisch-Historische Conferentie van 1978 publiceerden Herman van der Wee en Eddy van Cauwenberghe een bundel onder de titel: *Productivity of land and agricultural innovation in the Low Countries (1250-1800)* (Leuven, 1978). Eén jaar later volgde J. C. G. M. Jansen met zijn *Landbouw en economische golfbeweging in Zuid-Limburg 1250-1800* (Assen, 1979). De hier te bespreken bundel onder redactie van Verhulst en Vandenbroeke wijkt van de eerderevermelde publikaties af in zoverre hij beoogt een bronnenpublikatie te zijn, waarin tevens mogelijkheden tot bepaling van de landbouwproductie en landbouwproductiviteit zijn uitgetest. De eerste vraag moet dan ook luiden: voldoet deze uitgave als bronnenpublikatie? En het antwoord is: slechts zeer ten dele. In de eerste bijdrage schetst J. Mertens de problemen bij het meten van de laat-middeleeuwse landbouwproductiviteit. Het is een betrekkelijk globale introductie in het veld vol voetangels en klemmen dat zich over een veel langere periode dan de late middeleeuwen uitstrekt. De bruikbaarheid van deze bijdrage als bronnenpublikatie blijft beperkt tot een tweetal pagina's met indices van de opbrengst van 'leveringen' te Tienen en het schoofrecht te Ninove.

De tweede bijdrage is van de hand van J. Vermaere. Hij analyseert de tiendopbrengsten in Zeeuws-Vlaanderen tussen 1395 en 1500 binnen een wel zéér kort bestek en voegt hieraan een tweetal bijlagen toe. De eerste bevat (al dan niet cumulatieve) frequentietabellen van de prijs van enige agrarische produkten, van het dijkgeld en van de opbrengst van tienden. De tweede bevat op 73 pagina's 36 kruistabellen - van de opbrengst van tienden v. de prijs van tarwe tot en met de prijs van kaas v. het dijkgeld - en daarenboven de resultaten van statistische berekeningen. Men kan deze bijlagen niet als bronnenpublikatie opvatten, maar veeleer als de publikatie van intermediair materiaal. De eigenlijke bronnen ontbreken, evenals een diepgaande analyse en eventuele verdere bewerking van het materiaal. Zoals de bijdrage van Vermaere er nu uitziet, is het onderzoek kennelijk in een prematuur stadium blijven steken, óf te vroeg gepubliceerd.

Aanzienlijk gunstiger is de situatie met betrekking tot de bijdrage van E. Thoen over 'Landbouwproductie en bevolking in enkele gemeenten ten zuiden van Gent gedurende het

Ancien Régime (14e-18e eeuw)'. Hierin treft de lezer zowel een systematische analyse aan als een bijlage met betrekking tot het verloop van de pacht prijzen van tienden vanaf de veertiende tot en met de achttiende eeuw én een bijlage over de rechtstreekse exploitatie in Zingem in het begin van de achttiende eeuw. Een schoonheidsfout betreft de ongelukkige opstelling van de grafieken op de bladzijden 151 en 152 die onderlinge vergelijking node-loos bemoeilijkt.

Hierna volgt F. Daelemans met 'De tienden van het Sint-Geertrudekapittel van Nijvel (15e-18e eeuw): een eerste benadering. Bijdrage tot de conjunctuurstudie'. Analyse en bronnenpublicatie zijn hierin beide en op evenwichtige wijze vertegenwoordigd, al ligt een zekere nadruk op de publicatie van bronnen. De analyse en publicatie van statistisch materiaal zijn in de bijdrage van P. Vandewalle over 'Graanopbrengsten in de kasselrij Veurne en omgeving tijdens de eerste helft van de 17e eeuw' onderling verstrengeld. Maar wat te denken van de conclusies dat: 'de polders over het algemeen hogere opbrengsten vertonen dan de zandleemstreek; dat de periode 1630-1634 overall lagere opbrengsten vertoont dan de andere perioden waarover wij gegevens hebben'? Was hier niet méér mogelijk geweest? Was niet groter diepgang mogelijk geweest door aanvulling met gegevens uit andere bronnen? Zoals het er nu uitziet, wordt de lezer teleurgesteld aan zijn lot overgelaten.

De laatste bijdrage is van de hand van C. Vandenbroeke en betreft de 'Graanopbrengsten en oogstschommelingen in Zuid-Vlaanderen (17e-begin 19e eeuw)'. Wat in de context van deze bundel opvalt, is de analyse van de door hem gepubliceerde gegevens in breder verband. Uitbreiding van kennis leidt niet zonder meer tot vergroting van het inzicht. Hiertoe moet de additionele kennis gesystematiseerd worden in groter verband. Hierin slagen Vandenbroeke en sommige andere auteurs in deze bundel wel, de meesten echter niet. Als echter aan de vereisten van een adequate bronnenpublicatie was voldaan, behoefde de lezer niet ontevreden te zijn, maar zoals hierboven aangegeven is ook dit niet in alle bijdragen het geval. Vandenbroeke wijst met name op het feit dat zich in de tweede helft van de achttiende eeuw in Vlaanderen geen 'agrarische revolutie' voordeed. Dit begrip is veelal verbonden met een snelle toeneming van de produktiviteit waardoor een snel groeiende bevolking redelijk gevoed kon worden. Hij wijst erop dat van een sterke toeneming van de produktiviteit in de Vlaamse akkerbouw geen sprake was, deze althans onvoldoende was om de bevolkingsgroei te dragen. Dat desondanks de bevolking redelijk gevoed kon blijven, werd mogelijk gemaakt door de introductie van nieuwe gewassen zoals de aardappel. Die introductie was noodzakelijk om het gat te dichten dat ontstond door onvoldoende stijging van de produktiviteit in de akkerbouw. Impliciet verwijst het optreden van een agrarische revolutie in Vlaanderen aan het eind van de zestiende eeuw en het niet-optreden daarvan in de tweede helft van de achttiende eeuw naar de ongelijktijdigheid van au fond dezelfde processen, al zijn in de loop der tijd veranderingen opgetreden in de voorwaarden en omstandigheden van deze fundamentele omwenteling. Een internationaal vergelijkend onderzoek naar het gemeenschappelijke en het onderscheidende in de voorwaarden en omstandigheden van deze agrarische revoluties is dan ook ten zeerste gewenst. De lezer zou hierover graag in deze bundel al het een en ander gelezen hebben.

De totaal-indruk van deze bundel samenvattend kan men stellen dat sommige bijdragen te vroeg aan publicatie zijn blootgesteld en dat aan het concept van de bundel onvoldoende strak de hand is gehouden. Dit kan niet verhelen dat hij zeker in onderdelen waardevolle bijdragen tot de agrarische geschiedenis bevat.

R. W. J. M. Bos

H. Pleij, *Het gilde van de Blauwe Schuit, literatuur, volksfeest en burgermoraal in de late middeleeuwen* (Amsterdam: Meulenhoff, 1979, 309 blz., f45,-, ISBN 9029005505).

Kern van de dissertatie van Pleij vormt het bekende vijftiende-eeuwse handschrift met berijmde 'statuten' van een 'gilde van de Blauwe Schuit', een uitnodiging aan wie zich wil onttrekken aan de regels en plichten van de gevestigde samenleving: dronkaards, overspeligen, verspillers, dobbelaars, manzieke vrouwen en rokkenjagers, kortom een nonsensgilde. Het manuscript is indertijd gevonden tussen Egmondse archivalia maar steunt volgens dr. Pleij, allerlei hollandismen in de slordige kopie ten spijt, op een Brabants of Vlaams voorbeeld.

De tekst behoort, zoals duidelijk blijkt, tot een literair genre dat de auteur bij voorkeur 'vastelavondliteratuur' noemt maar dat meer algemeen bij allerhande volksfeesten in zwang moet zijn geweest. De voornamelijk uit de zestiende eeuw daterende Nederlandse teksten van dit type vormen in ruimere zin het onderwerp van de studie. Nog wijder zet Pleij zijn palen uit om de verwantschap van de laat-middeleeuwse Nederlandse volksfeesten met gebruiken en daarmee verbonden literatuur uit Engeland, Duitsland en vooral Frankrijk te laten zien. Het resultaat is een aardig, ondanks wat veel herhalingen heel leesbaar boek, doorspekt met kostelijke citaten en voorzien van daarbij goed aansluitende illustraties.

Bij het speuren naar de herkomst van de vastenavondgebruiken vaart de schrijver in het kielzog van A. P. van Gilst, die een boekje over vastenavond en carnaval publiceerde (Veenendaal, 1974) dat sterk steunt op Duitse literatuur uit de jaren dertig. De rituele germaanse mannenbonden marcheren dan ook luidruchtig door Pleij's hele boek, de oudste merkwaardigerwijs in Frankrijk (33). Pleij erkent weliswaar de invloed van Onnozelekinderspelen en spotschriften op kerkelijke toestanden, uit een 'kerkelijke - aan Kalenden en Saturnalia aanknopende - traditie', maar hij beschouwt die traditie als afzonderlijk van, en in de volksfeesten vervangen door, de 'germaanse' overlevering. Het bezwaar van zo'n aanpak is niet zozeer, dat de auteur de suggestie wekt dat de feestvierders waarmee hij zich bezighoudt zich zoveel sterker bewust waren van de bezinksels van een ver (niet noodzakelijkerwijs germaans!) verleden dan onze kleuters als ze de Zevensprong dansen en ook niet, dat hij door zijn preoccupatie met jongelingen in zijn literatuur heenleest over aanwijzingen dat ook jongferen (virgines) in de veertiende en vijftiende eeuw actief aan vastenavond- en dergelijke festiviteiten meededen maar vooral, dat hij zodoende het verband tussen zijn volksfeesten en een kerkelijke feestorganisatie uit het oog verliest (voor Delft in de zestiende eeuw zo duidelijk door Oosterbaan aangetoond) en heenloopt over de vele tekenen dat speciaal scholieren een hoofdrol speelden. Daardoor blijven zijn 'gelegenheidsverenigingen' - want zo wil hij de vermeldingen van gilden van de Blauwe Schuit en dergelijke wel degelijk interpreteren - wat anorganisch in het stedelijk leven ingebed. En juist om hun functie binnen het stedelijk leven is het hem te doen.

De ontleding van de feestliteratuur en speciaal van het volkstoneel heeft de auteur met zorg ter hand genomen. Absurde omkering van de geaccepteerde normen met het doel om met die normen de draak te steken vormt het thema waarop hij borduurt en hij onderzoekt met grote ernst alle componenten die zozeer de lachlust van het publiek moeten hebben opgeroepen. Bij het behandelen van boeren en winden, bijvoorbeeld, definieert hij het uitdagende plezier om wat in de stad als 'not done', als 'boers', werd beschouwd als een 'reductie-instrument van aan te pakken idealen en angsten, dat ontleend is aan de inheemse uitdrijvingsrituelen van de winter', en om een artiest te beschrijven die blijkbaar als buikspreker optrad heeft hij vele regels nodig.